

KÁDAS ISTVÁN

KÖZÉPKORI CSALÁD- ÉS BIRTOKTÖRTÉNET: A SEMSEIEK

Dolgozatom egy középkori nemesi atyafiság, az Abaúj megyei Semseiek birtoktörténetét, és társadalmi helyzetének változását mutatja be.¹ Témaválasztásomat az a körülmény segítette elő, hogy a Semseiek fennmaradt levéltára jelentős számú középkori diplomát tartalmaz. A források közül ki kell emelnem az 1427. évi kamarahaszna-összeírásokat, amelyek lehetőséget adtak arra, hogy pillanatfelvételt készítssek a család birtokállományáról.

Elemzésem csupán a familia történetének egy mozgalmas szeletére, az Anjou- és a Zsigmond-kor történéseire szorítkozik.² A család az 1300-as évek elején tűnik fel az oklevelekben, s jelenik meg az Abaúj vármegyei nemességben. Amellett is számos érv szól, hogy a feltörekvő atyafiság történetét a Zsigmond-kor végéig kövessem nyomon. A Luxemburgi uralkodót követő évek ugyanis lényeges változást hoztak, hisz nőtt a köznemesség politikai befolyása.³ Esetünkben az szintén fontos szempont, hogy a család történetében is kiemelkedő jelentőségű volt ez az időszak. Ekkor vált két ágra a familia, s mindaz, amit eddig elértek, alapozta meg a rokonság késő középkori karrierjét. Továbbá az sem elhanyagolható, hogy 1427-ben keletkezett az említett kamarahaszna-összeírás. Dolgozatom fő célja az 1427-ből ismert birtokegyüttes megszerzésének, illetve ezzel szorosan összefüggően, a család társadalmi helyzetének vizsgálata.

1 Ezúton szeretném megköszönni témavezetőm, Draskóczy István egyetemi tanár segítségét, tanácsait, valamint C. Tóth Norbert és Nógrády Árpád dolgozatomhoz fűzött hasznos megjegyzéseit és észrevételeit.

2 A Semseiek leszármazására: *Engel Pál*: Középkori magyar genealógia. CD-ROM. Bp., 2001. (a továbbiakban: Genealógia) Semsei. A családfához fűzött kiegészítéseimet a dolgozat végén, félkövéren szedve, jegyzetelve közlöm. A család rövid történetére: *Csoma József*: Abaúj-Torna vármegye nemes családjai. Kassa, 1897. 496–503. p.; *Nagy Iván*: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal I–XIII. Pest, 1857–1865. X. 135–142. p.; *Tóth Sándor*: Sáros megye monográfiája: I–III. Bp., 1909–1912. I. 424–426. p., illetve a familia összefoglaló története: *Pozsonyi József*: A semsei Semsey család története. Debrecen, 2002.

3 *Mályusz Elemér*: A magyar rendi állam Hunyadi korában. In: Századok 91. (1957) 46–123., 529–602. p., különösen 70–71. p.

1. Egy Abaúj vármegyei nemesi család születése

A családi hagyomány, és az oklevelek alapján az atyafiság első név szerint ismert tagja az a bizonyos Ferenc, akit az iratok csak Tamás mester apjaként említenek. A szakirodalom a familiát Misniából, Szászországból eredezteti, Pozsonyi József pedig Richter Frank von Meißent jelöli meg a család ősenek, aki az 1200-as évek végén jöhetett a Szepességbe.⁴ Van olyan forrás, amely Frank érkezését 1247-re helyezi,⁵ viszont többet nem tudunk meg személyéről. Ám az Abaújban gyökeret eresztő nemesi család tényleges alapítójának egyértelműen fiát, Tamást tekintetjük. Az ő karrierje és birtokszerzeményei alapozták meg az atyafiság későbbi vagyonát és presztízsét.

Tamás az oklevelekben először 1318 márciusában tűnik fel Druget Fülöp alvárnagyaként és albírájaként,⁶ majd szepesi alispánként is találkozunk vele. Tisztségeit 1326-ig töltötte be.⁷ Ekkor halmozhatta fel azt a pénzt, amit Semse részeinek megvásárlására költött. Semse Abaúj vármegye északi részén, az Ida folyó közelében található. Az Ida völgye — melyet a 13. században még Ida-földnek neveztek — az Aba nem különböző ágainak kezében volt, míg Semse a 13. század végén a Ruszkaiak öröklött birtokának számított.⁸ A birtok Tamás mesterhez kerülését a Ruszkai Szerafin (Serefel) öröksége kapcsán felmerülő ellentét alapozta meg. Szerafin halálát követően özvegye — Bárcai Fekete Miklós lánya — hitbérét, és leánya negyedét kérte férje atyafiaitól.⁹ A Ruszkaiak készek voltak a negyedét Szerafin semsei birtokából kiadni, ám ennek Aba nembeli Aszalai-

4 Tóth, i. m. I. 425. p.; Nagy, i. m. X. 135. p.; Pozsonyi, i. m. 8. p.

5 Fejér, *Georgius: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticae ac civilis*. I–IX. Buda, 1829–1844. (a továbbiakban: CD) VII/3. 31. p.

6 Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Ed.: Vincent Sedlák. I–II. Bratislava, 1980–1987. (a továbbiakban: RDES) II. 318. sz.

7 Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. CD-ROM. Bp., 2001. (a továbbiakban: Archontológia) IV. Ispánok / Szepes.

8 Draskóczy István: Adatok a Mátraalja és az Ida völgye középkori településtörténetéhez és agrártörténetéhez. (XIII–XIV. század). In: Agrártörténeti Szemle 19. (1977) 337–373. p., különösen 356. p.; Györffy György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I–III. Bp., 1963–1987. I. 139. p.

9 Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius. Kiadják: Nagy Imre, Paur Iván, Ráth Károly és Véghely Dezső. I–VIII. Győr–Bp., 1865–1891. VII. 349. sz.

szikszai Marhard fia Pál ellentmondott.¹⁰ Végül az özvegyet képviselő Bárcai Miklós fia Lack új egyességet kötött a Ruszkaiakkal, miszerint — pénzben illetve különböző ingóságokban, — két részletben 22-22 márkát kellett fizetniük.¹¹ A Ruszkaiak azonban ezt az összeget sem tudták kifizetni, így 1318. december 21-én Szerafin semsei részét 100 márkáért eladták Ferenc fia Tamásnak.¹² Az oklevél által megjelölt határok, illetve a későbbi határbejárások alapján Tamás Semse nyugati felét tudhatta magáénak, amit északról az Ida folyó, délnyugatról pedig Pány falu határolt.¹³ Ebbe az adásvételbe már Pál mester is beleegyezett.¹⁴ Sőt Pál fia, János 1322-ben a Ruszkaiaktól bírt semsei zálogbirtokát is továbbzálogosította 25 márkáért a szepesi várnagynak.¹⁵ Pál és fia ugyanis rokonságban állt a várnaggyal, mi több János 1323-ban a Semséhez közeli Újfalut is Tamásnak adományozta.¹⁶ A Jánostól átvett zálogbirtok, Egyházassemse pedig 1328-ra már Tamás örökjogú birtoka lett. Ruszkai Ethened fiaitól 1324-ben 80 márkáért megvásárolta a terület kétharmadát,¹⁷ míg a harmadik részt, mely Ethened fia Illés özvegyének hitbéreként és jegyajándékeként Chamaz fiaihoz került, 1328-ban 55 márkáért váltotta ki.¹⁸ Ám a gyarapodó semsei birtokrész komoly veszélybe került Károly királynak köszönhetően, aki 1331-ben elvette az Aba nembeli Verpeléti birtokait, majd — Újfaluval és Semsével együtt — Chenyk cseh lovagnak adományozta.¹⁹ Igaz, ő sem tartotta sokáig kezében a Verpeléti-vagyont, ugyanis az uralkodó egy év múlva ezt Ugod várára cserélte, majd a Fónyaiaknak juttatta.²⁰

10 Anjoukori okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis. Szerk.: Nagy Imre, Tasnádi Nagy Gyula.) I–VII. Bp., 1878–1920. (a továbbiakban: AO) I. 426. sz.

11 Anjou-kori oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia, 1301–1387. Szerk.: Kristó Gyula, Blazovich László, Géczy Lajos, Almási Tibor, Kőfalvi Tamás, Tóth Ildikó Éva, Makk Ferenc, Piti Ferenc, Sebők Ferenc. I–XVII., XIX–XXI., XXIII–XXVII., XXXI. Bp.–Szeged, 1990–2007. (a továbbiakban: AOkt.) V. 280. sz.

12 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban: DL) 84769.

13 *Györffy*, Tört. földr. I. 139. p.

14 AOkt. V. 655. sz.

15 RDES II. 806. sz.

16 DL 84775.

17 DL 84776.

18 DL 84783. A Ruszkaiak közül ekkorra már csak Benedek fia Izsép birtokolt semsei részeket, amit meg is különböztettek Izsépsemse néven. (*Branislav Varsik*: Osídlenie Košickej kotlíny. I–III. Bratislava, 1973–1977. II. 191. p.)

19 AO II. 449. sz.

20 *Varsik*, i. m. II. 193. p.

Tamás végül 1333-ban egyezett meg a terület birtoklásáról Fónyi Miklós fiaival, Balázssal és Jánossal. Eszerint, Tamás Újfalut a Fónyiaknak hagyta, akik Semse hovatarozása ügyében visszavonták az okleveleiket.²¹ Ezzel, bár Újfalut elveszett, Tamás a királyi adománnyal szemben is sikeresen biztosította a semsei részek feletti birtoklását. Az Abaúj megyei birtokok mellett, Tamás mester tevékenységéhez fűződik a sárosi birtokegyüttes alapjainak megvetése is. Tamás ugyanis apósa, Rikalf fia Henrik sárosi ispán magvaszakadt halálát követően — neje, Anna révén — megszerezte Rikalf fiaitól fivérük Szalók nevű birtokát. Méghozzá úgy, hogy Anna örökös nélküli halála esetén is megtarthatta és továbbörökíthette azt.²² Ezt Károly király is megerősítette, sőt a településen szerdánkenti hetivásárt engedélyezett.²³

Tamás tudatosan szemelhetette ki magának a fent említett birtokokat. Semse a Kassáról Szepesvár felé haladó út mentén feküdt, határai egészen Gölnicbányáig húzódtak.²⁴ Szalók szintén Szepes határán terült el.²⁵ Abaúj és Sáros megyék mellett Tamás Szepesben is szerzett birtokokat.²⁶ 1325-ben a megye déli részén nyert királyi adományt a Kupferbah folyó mellett egy erdőre,²⁷ ami miatt Milaj birtokosával, a szomszédos Görgei Kunch fia Konráddal keveredett hosszú perlekedésbe.²⁸ Talán ehhez a földhöz tartozott az a Gölnic menti műveletlen földdarab is, amelynek benépesítésére 1326-ban Tamás várnagy Kunchmannus szalóki soltszét bízta meg.²⁹ A szepesi birtokrész nem maradt sokáig a Semseiek tulajdonában, ugyanis Károly király 1333-ban Gölnic- és Szomolnokbánya városokhoz csatolta a közeli földeket, így a három Svedlér és Remete birtokokat is. Az 1338-ban megerősített oklevél az egyik Svedlér birtokosaként Ferenc fia Tamás fiait jelöli meg,

21 A Perényi család levéltára. 1222–1526. Közzéteszi: Tringli István. Bp., 2008. (a továbbiakban: Perényi) 49. sz.

22 DL 84772.

23 AO II. 21. sz. A piacot Druget Fülöp is védelmébe vette (AOKlt. VI. 669. sz.), ám 1323 novemberében elfoglalta a birtokot. Tamásnak végül sikerült elrendezni dominusával az ellentétet, aki szolgálatainak jutalmaként visszaadta a birtokrészt. (AOKlt. VII. 574. sz.)

24 Györffy, Tört. földr. I. 53. p.; Varsik, i. m. II. 91. p.

25 Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I–III., V. Bp., 1890–1913. I. 310. p.

26 AOKlt. VII. 210., 213. sz.; X. 357. sz.

27 DL 84778.

28 Iványi Béla: A márkusfalvi Máriássy család levéltára 1243–1803. Lőcse, 1917. 34., 35. sz.

29 CD VIII/3. 140. p.

amely alapján Fekete Nagy Antal a települést Kuncfalvával azonosította.³⁰ A tehetséges várnagy 1334-ben hunyt el, utolsó rendelkezésében megosztotta birtokait. Szalókot Annától született lányára, Katalinra hagyta, míg Semsét és bizonyos budai szőlőket második felesége, (Hontpázmány nembeli Bényi) Lampert leánya Guze, s fia, Demeter örökölte. Fia esetleges halálával pedig közelebről meg nem nevezett egyházakat jelölt meg örökösének.³¹

2. Demeter és fiai: László és János

Semsei Demeterről kevés adattal rendelkezünk, ténykedésének legfőbb eseménye az egész életét végigkísérő hilyói perlekedés lehetett. Hilyó kapcsán először 1332-ben a Ruszkaiaiak és a Csirkék között, Felida és Izsépsemse elhatárolásakor keletkezett vita.³² A terület 1335-ben a Semseiek és a Baskiak közötti határ megállapításakor ismét előtérbe került, ugyanis Egyházassemse és Bask birtokok felosztásához meg kellett állapítani Hilyó hovatartozását is. Demeter ekkor még kiskorú volt, anyjának atyafiai jártak közben ügyében. Ilyen rokon lehetett Lampert fia László, aki a nádori emberek előtt állította, hogy Hilyó Semse felőli, nyugati része Demeter privilégiumához tartozik. Ám ezt a földet a kiküldöttek az erdők és a sziklák miatt nem tudták felmérni, így öt ekényi nagyságúra becsülték.³³

Demeter 1337-ben a Csirke családdal is ellentétbe került, aminek eredményeképpen I. Károly a hilyói erdők közös birtoklását rendelte el.³⁴ Talán Hilyó miatt folyt az a Csirkék elleni per is, amit 1346-ban Lajos király, Demeter kiskorúsága miatt a korábbi hat éves halasztást követően további három évre elhalasztott. Demeter érdekében ekkor ismét egy anyai rokon, Pongrác udvari miles járt közben az uralkodónál.³⁵ Mindenesre Csirke Péter nem nyugodott bele a közös birtoklásba és 1364-ben újból pert indított Hilyóért.³⁶ Az ügyben csak 1367-ben — De-

30 A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. [Bártfai Szabó László] Bp., 1919. 79. p.; *Fekete Nagy Antal*: A Szepesség területi és társadalmi kialakulása. Bp., 1934. 131. p.

31 DL 84784.

32 *Györffy*, Tört. földr. I. 140. p.

33 AOKt. XIX. 385., 401. sz.; AO III. 130. sz.

34 *Draskóczy István*: Adalékok az Aba nemzetség birtok és családtörténetéhez. Bölcsészdoktori disszertáció. Bp., 1977. 62. p.

35 AO IV. 336. sz.

36 *Draskóczy*, Aba nemzetség 46. p.

meter rokona, Pányi Demeter mester közvetítésével — sikerült megállapodásra jutni, amikor Semsei örökjogú birtokként átengedte a Csirkéknek a vitás részt.³⁷ Bár 1370-ben Demeter fiai még megpróbálták megakadályozni a birtok átadását, ez nem járt sikerrel, sőt Csirke Péter 1385-re még a Baskiak hilyói részét is megszerezte.³⁸

Demeter fiai: László, János, és Miklós 1370-ben szerepelnek először a forrásokban.³⁹ Ezt követően László és János 1383-ban tűnik fel ismét, a Ruszkai Ethened felesége után járó hitbér és lánya negyede ügyében.⁴⁰ Semsei Lászlót ezután Mária királynő udvarában találjuk. Engel Pál vele azonosította az 1386-ban, egy veszprémi hatalmaskodás kivizsgálására kiküldött Demeter fia Lászlót.⁴¹ Ezt követően 1389-ben hallunk róla, amikor Perényi Miklós pohárnokmester familiárisaként kitüntette magát a szerbiai hadjáratban, Csesztin és Boracs várak elfoglalásakor. Zsigmond jutalmul visszaadta a Gölnicbányához csatolt két Svedlért, amit az atyafiság addig bírhatott, amíg a király más birtokkal nem kárpótolja őket.⁴² Valószínűleg az uralkodó visszavette a falvakat, hiszen később már nem hallunk a Semseiek szepesi birtoklásáról. László 1392-ben a Sáros megyei Henning, majd Zsetek és a hozzá tartozó Hradiszkó és Ádámföldre királyi birtokokat is megszerezte.⁴³ Tudjuk, hogy Zsigmond később ezeket is visszavette, amiért cserébe a sárosi vártól elcsatolt Nyárssal és Ardóval kárpótolta Semseit.⁴⁴ Közben az alphárnokmesterséig jutó László 1395-ben — Zsigmond havasalföldi hadjárata alatt — ismét kitüntette magát, amiért az Abauj megyei Szetice egy ré-

37 DL 84793.

38 *Draskóczy*, *Aba nemzetség* 62. p.

39 DL 84794. Ez az oklevél és Tamás végrendelete alapján elvethetjük Nagy Iván azon adatát, mely szerint a három Semsei testvér Demeter öccsei lennének. (*Nagy*, i. m. X. 135. p.)

40 DL 42267. Miklósról viszont 1370 után hallgatnak az oklevelek.

41 Archontológia, VI. Az aula tagjai. Ld. *Kumorovitz L. Bernát*: *Veszprémi regeszták (1301–1387)*. Bp., 1953. 850. sz.

42 *Zsigmondkori oklevéltár*. Szerk.: Mályusz Elemér, Borsa Iván, C. Tóth Norbert, Neumann Tibor. I–XI. Bp., 1951–2009. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok, I. 3–4., 22., 25., 27., 32., 37., 39., 41., 43., 49.) (a továbbiakban: ZsO) I. 1265., 1365. sz.

43 *Engel Pál*: A magyarországi birtokszerkezet átalakulása a Zsigmond korban. Öt északkeleti megye példáján. In: *Uő.*: *Honor, vár, ispánság: válogatott tanulmányok*. (Szerk.: Csukovits Enikő.) Bp., 2003. 451–471. p., különösen 457–458. p.

44 ZsO I. 4496. sz.

szében részesült.⁴⁵ László dominusa, Perényi János oldalán részt vett a nikápolyi csatában is, ahol életét vesztette. Zsigmond ezt is jutalmazván, szabad ispánságot adományozott öccsének, Jánosnak,⁴⁶ majd 1401-ben — László szolgálatait is elismerve — címeradománnyal tüntette ki Jánost és fiait. A címer ezüsttel és kékkel vágott pajzsban ugró vörös szarvast ábrázolt, amelynek az egyik szarva kék, s a szarvai között aranykeresztet tartott. A címeren elhelyezett arany koronás sisakból ugyanez a szarvas emelkedett ki.⁴⁷

László öccse, János távol maradt a háborúktól, ám a nevéhez is fűződött birtokszerzés. 1399 áprilisában János és fiai megegyeztek Debrői István kincstartóval a fiú örökös nélküli Ruszkai Izsép fia Péter birtokainak megosztásáról. Ruszkai birtokait királyi jóváhagyással átengedte a kincstartónak, aki ezek közül a Semséhez közeli Roszputot — a birtokból járó osztályrész és leánynegyed címén — Jánosnak juttatta.⁴⁸ Később János tekintettel Péter idős korára és gyengeségére holtáig való használatra visszaadta a falut, de kikötötte, hogy Ruszkai magtalan halálát követően őt illesse a település.⁴⁹ Ám az ügyletet megzavarta, hogy a kincstartó csatlakozott a Kanizsai érsek vezette felkeléshez, sőt a Nápolyipárt kudarcra után is folytatta az ellenállást.⁵⁰ A Semseiek valószínűleg megmaradtak a Perényiek, s így Zsigmond hűségén, csakúgy ahogy a Ruszkaiak is. Mi több, Péter a felkelés okán visszavonta a hűtlen Debrőivel kötött egyességét, s a király hozzájárulásával Ruszka és Roszput örökösének Kalondai (Tabajdi) János fiait tette meg.⁵¹ A Semseiek azonban nem voltak hajlandók lemondani Roszputról, s kitarásuk eredményeként 1405-ben Garai Miklós nádor — arra hivatkozva, hogy Ruszkai másodjára nem ajándékozhatta volna el az egyszer már elajándékozott birtokot — nekik adott igazat.⁵²

Roszput megszerzése mellett Semsei János Upori Ilonával kötött házasságát is ki kell emelnünk, hiszen ezzel Upori István későbbi erdélyi püspökkel került

45 ZsO I. 4114. sz. Szetice megegyezik a később Saca néven előforduló településsel. (*Györffy*, Tört. földr. I. 138. p.)

46 DL 84804.

47 *Czobor Alfréd*: A Semsey-család címereslevele 1401-ből. In: Turul 57. (1943) 79–81. p.

48 ZsO I. 5791. sz.

49 ZsO II. 433. sz.

50 *Mályusz Elemér*: Zsigmond király uralma Magyarországon 1387–1437. Bp., 1984. 53. p.

51 ZsO II. 2726., 2810. sz.

52 ZsO II. 3678. sz.

sógorságba.⁵³ 1411 júniusában pedig Upori Imre utódait — köztük Ilonát és fiait — örökség jogán beiktatták a Heves megyei Alattyán és Jánoshida, illetve a Szolnok megyei Kér részeibe.⁵⁴ János ekkor már nem élt, az oklevél Ilonát özvegyként nevezi meg. Jánost 1406-ban még abaúji esküdtként említik,⁵⁵ de a Nyársról és Ardóról szóló adomány ez évi megerősítésekor már néhaiként utalnak rá.⁵⁶

3. János fiainak generációja

Semsei János öt fiúgyermeke közül Pál korán elhalálozott.⁵⁷ István és János tevékenységének egésze a korszakunkra esik, ellenben Frankról 1455-ből, míg Lászlórlól 1467-ből származik utolsó adatunk.⁵⁸ A fivérek közül a legidősebb István lehetett, aki már 1399-ben apja és testvérei nevében kötötte meg a Roszputról szóló egyességet. István hűséges szolgálatait 1409-ben a király Szetice háromnegyedével jutalmazta.⁵⁹ Nevéhez kötődik Ardó és Nyárs birtokok határának rendezése (1411 után),⁶⁰ valamint a szepesi káptalannal folytatott perek (1412–13).⁶¹ A káptalan többször próbált meg fellépni Semsei és társa, Alattyáni Csirke János ellen, az ellentéttről még 1420-ból is van adatunk.⁶² A birtokvitára az adhat magyarázatot, hogy István zálogba vette az „Alattyáni” Csirkék Pólyi, Gard és Ruszka birtokrészeit,⁶³ és igényt tarthatott a szepesi kanonokokhoz kerülő Csir-

53 Genealógia, Upori.

54 ZsO III. 623. sz.

55 Archív mesta Košic. Collectio Schwartzenbachiana 47. (= Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény [a továbbiakban: DF] 270088.)

56 DL 84827.

57 DL 84828.

58 *Kádas István*: Egy abaúji atyafiság Mátyás király udvarában. Adalékok a Semsei család Hunyadi-kori történetéhez. In: *Micae Mediaevales II. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk.: Péterfi Bence, Vadas András, Mikó Gábor, Jakab Péter. Bp., 2012. 141–158. p., különösen 145–146. p.

59 DL 84830.

60 Kisszeben városával (ZsO III. 330., 441. sz.) illetve Uszfalvi Mártonnal (ZsO IV. 405. sz.).

61 ZsO III. 2887. sz., IV. 645. sz.

62 ZsO VII. 1584. sz.

63 ZsO XI. 1072.sz. Az Engel Pálnál „alattyáni” előnévvel szereplő Csirke Péter ága mellett (Genealógia, Aba nem: 1. Széplaki ág, 2. Csirke) rokona, Lőrinc fia János is így fordul elő a fenti szepesi perekben.

ke-birtokokra, Kisidára és Zsebesre is.⁶⁴ Alattyáni Csirke Péter sárosi birtokai — Rencsissó és Nagyhermány fele — kapcsán pedig az elhunyt lányával, Klára asszonnyal keveredett perbe.⁶⁵ István a településekre királyi adományként tett szert, majd 1419 májusában Csirke Péter lányával sikerült kiegyeznie. Klára lemondott a rencsissói és hermányi birtokigényéről, míg Istvánnak 500 új forint fizetése mellett, másik 500 forintért ki kellett váltania a zálogban lévő birtokokat.⁶⁶ Az egységnek István eleget tett, s Tarkói Mártától visszaváltotta a falvakat.⁶⁷

István nevéhez fűződik a Zemplén megyei térnyerés. Pazdicsi Krisztina feleségül vétele tudniillik, fiúörökös nélküli atyja, Csebi Veres Miklós szerzeményeinek öröklésével kecsegtetett. Veres Miklóst és Kelecsényi Mátyást 1403-ban Zsigmond — a csehországi hadjáratában szerzett érdemeikért — a zempléni Pazdics, Szuha, Mocsár, Kraszna, Sámogy, Szalók és Újfalu birtokok fele-fele részével jutalmazta meg.⁶⁸ Miklós 1420 körül hunyhatott el, ugyanis ekkor robbant ki a lányai és atyafiai, „Koporcs” Miklós és György közötti perlekedés. Az ügy végül megegyezéssel zárult, miszerint Miklós és György a lányokat osztályos atyafiakká fogadták, a fél falvakat pedig öt egyenlő részre osztották, amelyből három részt Veres Miklós lányai: Krisztina, Ilona és Erzsébet kaptak. A megállapodást azzal egészítették ki, hogy az egyik fél örökös nélküli halála esetén, annak része a másikra száll.⁶⁹ Ezt az egységet István 1421-ben, jutalmul a husziták elleni harcban szerzett érdemeiért, Zsigmond királlyal is elismertette.⁷⁰ Mindezek mellett Istvánhoz fűződik a Sáros megyei Szalók visszaszerzése. A Semsei Katalin örökségét képző település ekkor a Méhieki tulajdona volt, ám Semsei István, Frank, János illetve Pásztói Jakab — Méhi Miklós lányainak tiltása ellenére — elfoglalta azt. A Méhi lányok 1419-ben pert indítottak a Semseiek ellen, mely évekig elhúzódott.⁷¹ Mindenesetre Szalókot az 1427-es összeírásban már Semsei Frank kezén talál-

64 *Draskóczy*, *Aba nemzetség* 69. p.

65 *ZsO* VI. 1456. sz.

66 *ZsO* VII. 537. sz. Csirke Péter birtokait 1398-tól Tarkói Kelemen lánya, Barcsamezői Márta bírta zálogban. (*Draskóczy*, *Aba nemzetség* 53. p.)

67 *ZsO* VII. k. 379. sz.

68 *Nagy Gyula*: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I–II. Bp., 1887–1889. (a továbbiakban: Sztáray) II. 33.; *C. Tóth Norbert*: A leleszi konvent statutoriae sorozatának 1387–1410 közötti oklevelei. Pótlás a Zsigmondkori oklevéltár I–II. kötetéhez. Nyíregyháza, 2006. 118. sz.

69 *ZsO* VII. 2009. sz.

70 *ZsO* VIII. 292. sz.

71 *ZsO* X. 1151. sz.; XI. 287. sz.

juk.⁷² István a perlekedés végét már nem élte meg, felesége 1423 decemberében özvegyként szerepelt a Morvaiak hatalmaskodása miatt folyó perben.⁷³

István halálát követően Frank vette kezébe bátyja szerzeményeit és zálogait, ami miatt öccse és sógornője pert indított ellene. A két fél 1424-ben egyezett meg, melyben Frank visszaadta Lászlónak és Krisztinának — a Rencsissóra és Nagyhermányra vonatkozók kivételével — az elvesztett iratokat, István zálogos részeit pedig megváltotta. Sőt Franknak huszonötöd magával bocsánatot kellett kérnie rokonaitól.⁷⁴ Ám Rencsissó és Nagyhermány öröklésének az ügye további vitára adott alkalmat. 1425-ben Krisztina asszony és fia, János immár mind a két sógor ellen pereskedett, akik magukhoz vették a sárosi birtokokra vonatkozó iratokat, s elfoglalták a falvakat.⁷⁵ Végül, 1428-ban fogott bírák döntöttek. Eszerint Krisztina 800 új forint hitbér fejében visszaadta Pólyi, Gard, Saca és Ruszka birtokokat, valamint lemondott a Sáros megyei Rencsissó, Nagyhermány és Szalók falvairól. Továbbá István lánya, Katalin sem támaszthatott semmilyen igényt az itt felsorolt birtokokra.⁷⁶

Frank 1426 júliusában kitüntette magát a Prága mellett vívott csatában. Jutulmul Zsigmond örökjogon neki adományozta a néhai Alattyáni Csirke Péter összes birtokrészében gyakorolt jogokat. A vagyon nem csekély. Abaújban: Gard, a Szentlőrincnek is nevezett Felgard, Pólyi és Miszlóka birtokok fele, Saca negyede, Enyicke harmada, Ruszka egy része, Sárosban: Rencsissó illetve Nagyhermány keleti fele, továbbá a Heves megyei Alattyán, Kér és Jánoshida, az Alattyánhoz tartozó négy prédiummal, vámmal együtt.⁷⁷ Ezzel lényegében bátyja szerzett, és zálogba vett birtokaira kapott örökjogot, így leginkább öccsével és sógornőjével szemben biztosította birtoklását. Ám Csirke Péter atyafiaival is számolnia kellett, ugyanis az 1427 áprilisában kiadott újabb adománylevel szerint a birtokokat Csirke János és László, a királyi jogokat elhallgatva megtartották.⁷⁸ Ebben az esetben elmaradt a több éves perlekedés. Frank azon birtokok felét, amelyek birtokba vezetésekor János és László kezén voltak, visszabocsátotta a Csirkéknek. Ez Abaúj

72 Engel Pál: Kamarahaszna-összeírások 1427-ből. Bp., 1989. 135. p.

73 ZsO X. 1489., 1491. sz.

74 ZsO XI. 1030., 1072. sz.

75 DL 84853.

76 DL 84859. István fia, János ekkor már elhalálozhatott.

77 Wagner, Carolus: Diplomatarium comitatus Sarosiensis, quod ex tabulariis et codicibus manuscriptis. Posonii–Cassoviae, 1780. (a továbbiakban: Wagner, Dipl.) 375. p.

78 DL 84856.

megyében Pólyi és a ruszkai birtokrész felét, Hevesben pedig Alattyán és a hozzá tartozó Kér, Jánoshida, Ladány, Badonkútja, Szentgyörgy, és Szentjakab birtokok negyedét jelentette. Ezenfelül a két fél megegyezett a visszaszerzendő birtokok hasonló kettéosztásáról is.⁷⁹ Csirke Péter örökének biztosítása mellett, Frank révén az atyafiság Szabolcs megyében is megjelent. Frank 1431-ben lemondott az Uporiak ősi birtokaiból, Upor és Nagyabara földekből anyja révén járó részekről, amit az Uporiak Szabolcs településben bírt részeik átadásával viszonztak.⁸⁰ Emellett 1431-ben zálogbirtokokra is szert tett Sáros megyében: Olsavicai Bálinttól és anyjától megszerezte Som, Jakabfalva és Kápolna birtokok részeit.⁸¹

A legfiatalabb testvért, II. Lászlót hadi érdemei helyett inkább házassága miatt kell kiemelnünk. Azzal, hogy Veres Miklós Ilona nevű lányát vette feleségül, megerősítette az István halálával bizonytalanná lett zempléni öröklést. Pazdicsi Ilona, László nejeként először 1431-ben tűnt fel, amikor 375 aranyforint fejében zálogba vette nővérének birtokrészeit.⁸² Ám a frigynek korábban már lehetek előzményei, ugyanis az 1423. évi hatalmaskodási perekben rendre László járt el az özvegy Krisztina asszony és hajadon lánytestvérei mellett.⁸³ Így 1424-ben — egy korábbi akcióra válaszul — ő gyűjtötte össze Veres Miklós lányainak és Kelecsényi (Pazdicsi) Mátyás utódainak familiárisait a halálos kimenetelű morvai támadáshoz.⁸⁴ A Morvaiakkal szemben még egyaránt felsorakozó pazdicsi birtokosok később többször felléptek egymás ellen. 1436-ban például László foglalta el Koporc Miklós részeit, hosszadalmas perlekedést okozva.⁸⁵ Lászlóhoz a pazdicsi perek mellett több zálogbirtokot is köthetünk. 1431-ben az Uporiaktól a zempléni Gercselyt,⁸⁶ 1435-ben Perényi Jánostól az abaúji Pányokot vette zálogba, egy évvel később pedig Onga zálogba vételétől tiltották el.⁸⁷

Fivéreitől eltérő karriert választott II. János, aki egyházi pályára lépett. János az oklevelekben először 1399-ben tűnik fel, ekkor még egyházi tisztség nélkül.

79 DL 84857.

80 Perényi 439. sz.

81 *Melczer István: Okmányok a kellemesi Melczer-család levéltárából.* Bp., 1890. (a továbbiakban: Melczer) 36. sz.

82 DL 84864.

83 ZsO X. 1489., 1491. sz.

84 ZsO. XI. 62., 241. sz.

85 DL 84872, DL 84881, DL 84883.

86 DL 84863.

87 DL 84867, DL 44119.

Az 1411-es adományban viszont már pankotai főesperesként szerepel.⁸⁸ 1415-ből ismerjük a XXIII. Jánostól származó kinevezést, amelyben a Liszkói Mihály halála miatt megüresedett egri kanonokságot és a pankotai főesperességet, amelyek évi jövedelme 30 ezüstmárka, Semsei János presbiternek adta.⁸⁹ János egyházi karrierjében tevékeny szerepet játszhatott nagybátyja, Upori István erdélyi püspök. Ennek ékes bizonyítéka, hogy Semsei 1411-ben már István püspök tasnádi vikáriusaként tűnt fel.⁹⁰ A vikáriusi és az esperesi tisztség mellett egy 1411-es oklevél Jánost váradi kanonoknak mondja, bár erről később nincs adatunk.⁹¹ Upori 1419-es halála⁹² viszont a végét jelenthette János vikáriusságának. Ekkor már az okleveleken Miklós tasnádi vikárius szerepel,⁹³ míg János ténykedéséről 1431-ig tudunk.⁹⁴

4. Az 1427-es kamarahaszna összeírás

A Semsei-birtokok nagyságáról legjobb forrásunk az 1427-es kamarahaszna-összeírás, amely a család Abaúj és Sáros megyékben bírt falvait tartalmazza.⁹⁵ Az atyafiság korszakunkban végig ehhez a két megyéhez kötődött, s János fiai is itt rendelkeztek ősi birtokokkal. Abaújban Gard (egyben Felgard), Hatkóc, Ruszka, Saca, Semse, Sárosban pedig Ardó, Hermány, Nyárs, Rencsissó és Szalók birtokoknál Frank, míg az abaúji Buzapéterfalva és Roszput mellett László neve szerepel. Franknál 192, Lászlónál 20 jobbágyportát találunk. A fentiekén kívül Pólyi 24 telkének a felét is ide számíthatjuk, amely bár ekkor a Csirkék tulajdonában volt,⁹⁶ 1428-ban már Garddal és Sacával együtt Semsei birtokként kerül

88 ZsO III. 619., 632. sz.

89 ZsO V. 287. sz.

90 *Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bíraskodás történetéhez a középkori Magyarországon. A szerző hátrahagyott kéziratát gondozta és szerkesztette: Balogh Elemér. Bp., 1997. 1910., 1911. sz.; ZsO III. 350., 2052. sz.; VI. 1365., 2014. sz.

91 ZsO III. 254 sz. Esetleg Pankothai János néven: *Bunyitay Vince*: A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. I–III. Nagyvárad, 1883–1884. II. 120. p.

92 *Temesváry János*: Erdély középkori püspökei. Cluj-Kolozsvár, 1922. 307. p.

93 ZsO VII. 2011. sz.

94 DL 83656.

95 *Engel*, Kamarahaszna 25–55., 95–139. p.

96 Uo. 51. p.

elő.⁹⁷ Semse, Saca, Hatkóc, Roszput, Gard valamint Ardó, Nyárs és Rencsissó falvakat — az összeírás szerint — teljes egészében a család birtokolta. A legjelentősebbeknek mindenképpen Saca, Ardó és Nyárs számíthatnak, hiszen amíg a család első birtokán, Semsén csupán 12 portát számoltak, addig Sacán 30, Ardón 31, Nyárson pedig 32 telekről tudunk. A részbirtokok közül Szalókot kell kiemelnünk, amelynek csak a Semseiek kezén lévő felén 26 jobbágyportát írtak össze. A többi településen 10-15 körüli a portaszám, míg Buzapéterfalván mindössze 3 telket találunk.

Érdeemes tüzetesebben megvizsgálni ezeket a birtokokat. Fügedi Erik az Elefánthy „klán” vizsgálata során megállapította, hogy a 14. század második felétől a köznemesség számára megszűnt a királyi adomány, mint birtokszerzési forma.⁹⁸ Ennek ellenére, a Semseiek falvaik többségére a Zsigmond-korban, adományként tettek szert. Különösen szembetűnő, hogy az összeírásban szereplő 212 jobbágyportából az Anjou-korhoz köthető települések 47 — sőt Szalók nélkül mindössze 21 — telket tettek ki. Semsét Tamás vásárolta meg, Hatkóc pedig Semséből vált ki a 14. század elején.⁹⁹ Szalók Tamás feleségének leánynegyede révén került a családhoz.¹⁰⁰ A települést Tamás is lányára hagyta, fiági utódai később, talán rokonság folytán szerezték meg. A Zsigmond-kori szerzemények közül Roszput szerződéssel került a Semseiek birtokába, Buzapéterfalváról pedig egyik forrásban sem hallunk, esetleg zálogban használta a familia. A másik hét település ellenben uralkodói adomány volt. Nyársot és Ardót I. László szerezte meg 1396-ban, Hermányt és Rencsissót István kapta 1419 előtt, Saca vagyis Szetice egy része pedig 1395-ben László jutalma volt, majd a másik részét 1409-ben István kapta adományul.¹⁰¹ Gardot, Ruszkát, és Pólyit előbb István zálog-

97 DL 84859.

98 *Fügedi Erik*: Az Elefánthyak. A középkori magyar nemes és klánja. Bp., 1992. 221. p.

99 *Vársik*, i. m. II. 197. p.

100 A földben kiadott negyedre számos példát látunk a korszakban. (*Banyó Péter*: Birtoköröklés és leánynegyed. Kísérlet egy középkori jogintézmény értelmezésére. In: *Aetas* 15. [2000] 76–91. p., különösen 83. p.) Ez főként nemtelennel kötött házasság, vagy — ahogy Ruszkai Szerafin rokonainál is — pénzszüke miatt következhetett be. (*Holub József*: A leánynegyedről. In: *Turul* 42. [1928] 106–115. p., különösen 112–113. p.) Tamás esetében viszont inkább az egyenesági utódról való gondoskodásra szolgálhatott. (Vö.: *Banyó*, i. m. 88–89. p.)

101 László és István adományait az oklevelek „új adománynak” titulálják, ami Engel Pál szerint, a korszakban a tágabb rokonság öröklését kizáró királyi adományt jelölte. (*Engel Pál*: Nagy Lajos ismeretlen adományreformja. In: *Uő.*: Honor, vár, ispánság : válogatott tanulmányok. [Szerk.: Csuikovits Enikő.] Bp., 2003. 527–554. p., különösen 547. p.) Bertényi Iván álláspontja ellentétes, szerinte a formula inkább eljárásjogi tartalmú. (*Bertényi Iván*: A XIV. századi magyar

ba vette, majd Frank királyi adományt nyert bátyja szerzett és zálogos javaira. Hasonlóan egy öröklés elismertetésére láthattunk példát akkor is, amikor István felesége és atyafiai egyességéhez kérte a király hozzájárulását. Az adományokban közös, hogy a többségüket hadi cselekmény előzte meg, illetve fontos körülménynek tekinthetjük azt, hogy a Semseiekért tekintélyes patrónusaik járhattak közben. I. Lászlóról tudjuk, hogy a Perényiek oldalán harcolt Zsigmond szerbiai és havasalföldi hadjáratában, s Nikápoly alatt is. István és Frank pedig a huszita háborúban tüntették ki magukat. Szembetűnő, hogy az adományok közül csupán Nyárs és Ardó volt korábban királyi birtok, a többi jószág egy-egy család — főleg az idai Csirkék — kihalásával háramlott az uralkodóra. Ha pedig az atyafiság összes birtokát megvizsgáljuk, azt láthatjuk, hogy a falvak zöme korábban a két kihalt szomszéd família, a Ruszkaiak és az idai Csirkék tulajdona volt. Semsét, Hatkócot és Roszputot a Ruszkaiak birtokolták, a többi település nagy része: Gard, a ruszkai részek, Saca, Hermány, Rencsissó, s Pólyi pedig mind-mind kapcsolatba hozhatók Alattyáni Csirke Péterrel, miképpen az összeírásban nem szereplő hevesi szerzemények is. Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a Semsei család birtokpolitikáját a törzsbirtok körüli terjeszkedés, így a szomszédos Ruszkaiak, majd Alattyáni Csirke Péter vagyonának megszerzése mozgatta. Később hasonló mozgatórugó lett a zempléni Pazdicsi-örökség kikerekítése is.

5. A család birtokainak vizsgálata

Kísérletet tehetünk a família központi birtokának a meghatározására. Ebben segíthet, hogy a családfőt honnan hívták perbe, hol végrendelkezett, illetve következethetünk rá a névhasználatból.¹⁰² Ezért mindenképp lényeges, hogy az atyafiság Demetertől kezdve, szinte kizárólag *Semsei* előnévvel fordul elő korszakunkban. A névhasználatot tovább vizsgálva fontos szerepe lehetett I. László sárosi adományainak, Nyársnak és Ardónak. A kisszebeni polgárokkal folytatott vitában Semsei Istvánt és Frankot Ardói János fiaiként jelölik meg.¹⁰³ Egy későbbi, 1446-os hatalmaskodási per pedig a nemes asszonyok és lányok nyársi házának elpusztításáról

királyi földbirtokpolitika néhány fontosabb kérdése. In: *Analecta medievalia I. Tanulmányok a középkorról*. Szerk.: Neumann Tibor. Bp., 2001. 13–35. p., különösen 33. p.).

102 *Neumann Tibor: A Korlátköviek. Egy előkelő család története és politikai szereplése a 15–16. században*. Győr, 2007. 105. p.

103 *ZsO III. 330. sz.*

számol be.¹⁰⁴ Sőt úgy tűnik, Sacát szintén ki kell emelnünk a birtokok sorából. A fogott bírák az 1424. évi perben itt hoztak ítéletet Semsei István örökségének ügyében. Franknak pedig ugyancsak itt kellett rokonaitól huszonötöd-magával bocsánatot kérnie.¹⁰⁵ A település lakóhelynek való használatára utal, hogy 1428-ban Krisztina asszony sacai *domus*ának lerombolásáról hallunk.¹⁰⁶ Sőt 1449-ben a kassai polgárok abbéli félelmükben, hogy a husziták könnyen rablófészekké tehetik Semsei Frank sacai erődített házát, a váracska leromboltatását követelték.¹⁰⁷ Sacán kívül még Pazdics esetében tudunk valamiféle várkezdeményről, ugyanis Veres Miklós és Kelecsényi Mátyás adományában „fortalitiium” létéről olvassunk.¹⁰⁸ Az erődítményre később nem találunk semmi féle utalást.¹⁰⁹ Korszánkunkból tehát vár birtoklására nincs biztos adatunk. A család központjának eleinte minden bizonnyal Semse számított, később viszont a népesebb és jelentősebb birtokok kerültek előtérbe.

Fontos megvizsgálnunk azt, hogy a birtokok mekkora gazdasági értéket képviseltek, milyen gazdálkodás folyt rajtuk. Sajnos az erre vonatkozó forrásaink meglehetősen szórványosak, leginkább Tamás Szalókra szerzett vásártartási kiváltságáról és telepítési tevékenységéről vannak ismereteink. Semse településszerkezetiileg hasonló lehetett az Ida-völgyhöz, ahol csak a 13–14. században, telepítés és jogi változások következményeként jöttek létre különböző kis települések.¹¹⁰ Így történhetett a „Semseföld”-nek nevezett területen is,¹¹¹ ahol a birtokosok váltakozásával önálló elnevezésű falukezdemények jöttek létre, mint Izsépsemse, vagy Egyházassemse. Ahogyan Tamás és utódai a Ruszkiaktól fokozatosan megszerezték Semseföld egyes részeit, úgy tűntek el a különböző falunevék.

104 domum „in qua nobiles domine et puelle extitissent” DL 84885.

105 ZsO XI. 1072. sz.

106 DL 84859.

107 *Horváth Mihály*: Magyar regesták a szepesi káptalan, jászai és leleszi konventek, Kassa és Sopron városok s több magánosok levéltáraiból s gyűjteményeiből, 1228–1643. Első közlés. In: Magyar Történelmi Tár 9. (1861) 97–176. p., különösen 152. p. Ld. *Tóth-Szabó Pál*: A cseh-huszita mozgalom és uralom története Magyarországon. Bp., 1917. 236. p.

108 Sztáray II. 33. p. Vö.: *Horváth Richárd*: Várak és uraik a késő középkori Magyarországon. Vázlat a kutatás néhány lehetőségéről. In: Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére. Szerk.: Neumann Tibor, Ráczy György. Bp.–Piliscsaba, 2009. 63–104. p., különösen 65, 72–73. p.

109 1447-ben László nemesi házáról tudunk (DL 14049).

110 *Draskóczy*, Ida völgye 360. p.

111 AOKlt. VIII. 97., 456. sz.

Az 1330-as évekből fennmaradt pápai tizedjegyzékekből tudjuk, hogy a semsei plébánia évente átlagosan négy és fél garast fizetett, ami a szomszédos településekhez (Felida, Pány, Hilyó) képest nagyon alacsonynak mondható.¹¹² Ez a kiterjedt földterület alacsony népsűrűségére utal, így nem meglepő, hogy Tamás igyekezett benépesíteni birtokait. Sőt 1332-ben már azért kellett pereskednie, mert a Csirkék apró falvakat hoztak létre semsei földjén.¹¹³ Tamás birtokain az irtási és telepítési munkát soltészek végezték. A velük kötött szerződésekben, a soltészlevelekben pedig gazdálkodásra vonatkozó utalásokra akadunk.¹¹⁴ Tamás 1322-ben a Szalók melletti erdőt Hermann fia Konrád soltésznek adományozta, hogy a szászok joga és szabadsága szerint telepítse be. Hasonló kiváltságokban részesült az 1326-ban életre hívott Kuncfalva is. A telepések ajándékként sörrel, zabbal, kaláccsal, disznóval és csirkével tartoztak.¹¹⁵ Kuncfalva földje érceben sem szűkölködhetett, ugyanis később Svedlér bányásztelepülései között találjuk. Tamás mester vagyonához végrendelete is közelebb visz. A rövid oklevél ugyanis a semsei és szalóki földek öröklésén kívül beszámol bizonyos budai szőlőkről. Buda nem értelmezhető biztosan. Teljességgel nem zárható ki a pilisi Buda vagy Óbuda sem, de inkább a földrajzilag közelebb lévő Heves megyei Budára gondolhatunk.¹¹⁶ Igaz ugyan, hogy Buda az egri püspökök birtoka volt, ám szőlőt egyháziak, nemesek, sőt jobbágyok is bérelhettek illetve vehettek más földesúr birtokán.¹¹⁷

Térjünk át a Zsigmond-kori szerzeményekre. Frank adománylevelei a szántóföldek, rétek, legelők, erdők, bokrok mellett a jelentősebb jövedelemforrásnak számító szőlőhegyekről, halastavakról és malmokról emlékeznek meg, s megemlítik az alattyáni vámot.¹¹⁸ Alattyánnál a Zagyva folyón,¹¹⁹ míg Ruszkánál a

112 Györffy, Tört. földr. I. 55–57. p.

113 Draskóczy, Ida völgye 364. p.

114 Fügedi Erik: „Németjogú” falvak települése a szlovák és német nyelvtérületen. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a XIV. században. Szerk.: Székely György. Bp., 1953. 225–239. p., különösen 227–232. p.

115 Wagner, Carolus: *Analecta Scepusii sacrii et profani*. I–IV. Viennae, 1774–1778. 446–447. p.; AOklt. VI. 784. sz.; CD VIII/3. 140. p.

116 Györffy, Tört. földr. III. 75. p.

117 Mályusz Elemér: Az 1498. évi 41. törvénycikk. In: Századok 64. (1930) 809–839. p., különösen 830. p.

118 DL 84856; Wagner, Dipl. 375. p.

119 DL 84857.

Hernádon ismerünk malmot.¹²⁰ Azt is tudjuk, hogy a Csirke-birtokok e részét Semsei István „saját költségén és fáradozásával” tette értékesebbé.¹²¹ Ami a tavakat illeti, ugyancsak Alattyánban 1415-ben a „Wemer” halastóról hallunk,¹²² míg az Uporiak az öt jobbágyteleknyi szabolcsi birtokot a „Balatha” tó negyedével egészítették ki.¹²³ Ezenfelül Alattyánnal kapcsolatban még eresztvényerdőről és gyümölcsfákról értesülünk.¹²⁴ A birtokokon folyó földművelésről viszont konkrét adatokkal nem rendelkezünk, csupán a szepesi káptalantól hatalmaskodás során elfoglalt falvakon tudunk gabona- és lednektermesztésről.¹²⁵ Állattartásról az 1423-as pazdicsi hatalmaskodás kapcsán olvashatunk, amikor a Morvaiak 66 sertést hajtottak el a Veres Miklós lányai, a Németfalvi atyafiak, illetve Kelecsényi Mátyás utódai által közösen használt erdőből.¹²⁶ Csupán szórványos adatokból következtethetünk ló, ökör, tehén tartására. A szabolcsi birtok kapcsán szó esik a Semseiek ménéséről,¹²⁷ míg szarvasmarhatartásról csak későbbi forrásból értesülünk.¹²⁸

Végezetül a zálogbirtokok értékére kell kitérnünk. István zálogait már megvizsgáltuk. Frank sárosi zálogbirtokáról tudjuk, hogy 24 jobbágyportát tett ki. László zálogai közül pedig Pányokra 1427-ből, míg Gercselyre 1441-es adatokból következtethetünk.¹²⁹ Az abaúji faluban 1427-ben 32 portát számláltak, Gercselynél 29 telekről tudunk. Megemlíthetjük László feleségének, Ilonának zálogát is, amely nővére birtokai mellett az Ung megyei Gejóc vámját tartalmazta.¹³⁰ A zálogba vételeknél jóval szerényebb a birtokok zálogba adásának mértéke. Itt egyedül Hermány és Rencissó Perényi Pál özvegyének történő elzálogosítását emelhetjük ki.¹³¹

120 DL 84859.

121 ZsO XI. 1072. sz.

122 ZsO V. 1304. sz.

123 Perényi 439. sz.

124 ZsO V. 1304. sz.

125 ZsO III. 2887. sz.

126 ZsO X. 1489. sz.

127 Perényi 439. sz.

128 DL 14049.

129 *C. Tóth Norbert*: Lehetőségek és feladatok a középkori járasok kutatásában. In: Századok 141. (2007) 391–470. p., különösen 458. p.

130 DL 84864.

131 ZsO IX. 486., 489. sz.

6. Házassági kapcsolatok

Az előző fejezetekben vizsgált tizenegy férfi közül, öthöz tudunk házastársat kapcsolni, s Ferenc fia Tamásról tudjuk, hogy kétszer nősült. Első felesége Anna, Rikalf fia Henrik sárosi ispán leánya volt. Szepesi Rikalf rokonsága tekintélyes atyafiságnak minősült, Henrik testvérei közül János a Berzevici, míg III. Rikalf a Tarkői család ősenek számít.¹³² A Semseiek a Tarkői ággal később is szoros kapcsolatot ápoltak, 1446-ban Tarkői Anna Semsei Frank hitveseként tűnik fel.¹³³ Sőt a visszatérő házasság¹³⁴ mellett, a Semsei-Tarkői rokonsághoz kapcsolódnak az Aszalai-szikszaiak is. Idai Pál fia János az oklevelekben Tamás rokonaként szerepel, Újfalut is „causa proximitatis” adományozta neki.¹³⁵ A szepesi káptalannak pedig 1335 februárjában Pál fia Jánosnak, mint Katalin nagybátyjának kellett átadnia a Szalókra vonatkozó diplomákat.¹³⁶ Később János lányait, Erzsébetet és Margitot szintén Tarkői utódokhoz adta nőül.¹³⁷

Tamás második nejéről, Guzéról, Lampert lányáról kevesebb biztos adattal rendelkezünk. Fia hilyói pereit viszont segítenek származásának meghatározásakor. A Baskiak elleni perben szereplő rokon, Lampert fia László a neve alapján Guzéhez is köthető, a Demeter gyámjaként feltűnő Ugrin fia Pongrác miles és testvére, Pányi Demeter pedig már bizonyosan anyai rokonok voltak. Ugrin fiai a Hontpázmány nemzetség Bényi ágához tartoztak,¹³⁸ ahol gyakori volt a Lampert név. Bár konkrét adatokat Guze apjáról nem találunk, Kurcz Ágnes öt III. Lamperttel, Ugrin fivérével azonosította.¹³⁹

A Tamást követő generációk közül, az első ismert feleség I. János neje, Upori Ilona. Később pedig Semsei István és II. László Pazdicsi Krisztinával és Ilonával kötött kettős házasságáról értesülünk. A leányok esetében hiányosabbak az ismereteink. Férjet csupán Semsei Veronikához kapcsolhatunk, akiről tudjuk, hogy Diódi László felesége lett. Miután az özvegyet általában férje atyafiai házassítot-

132 Genealógia, Rikalf rokonsága. 1. tábla. Dunajeci.

133 Slovenský Národný Archív, Szepesi káptalan hiteleshelyi levéltára: Oklevelek 16 L 2 2 (= DF 263731).

134 *Fügedi*, Elefánthyak 175. p.

135 DL 84775.

136 „avunculo” DL 68824; AOKt. XIX. 81. sz.

137 Genealógia, Aba nem: 2. Szikszói

138 Genealógia, Hontpázmány nem: 2. Bényi ág

139 *Kurcz Ágnes*: Lovagi kultúra Magyarországon a 13–14. században. Bp., 1988. 71–72. p.

ták ki,¹⁴⁰ fenntartásokkal Krisztina második, Csolnok Péterrel kötött házasságát¹⁴¹ is besorolhatjuk a Semseiek kapcsolatrendszerébe. Végül meg kell említenünk a leánynegyed kapcsán feltűnő családokat, melyek szintén rokonságban állhattak az atyafisággal. Semsei János osztályrész és leánynegyed címén kapott részt a Ruszkai-vagyonból, egy másik leánynegyed ügyében pedig a Monokiakkal találkozunk. Róluk mindössze annyit tudunk meg, hogy Semsei István 1413-ban elengedte Monoki Mihálynak és fivéreinek a Monok birtokból járó hitbér, jegyajándék és leánynegyed megfizetését, amely Erzsébet asszonynak, a Monokiak *consanguineajának* és a Semseiek *prothavájának* járt volna.¹⁴² Ezenkívül feltételezhetünk kapcsolatot a szalóki perekben szereplő Méhiekkal és Pásztóiakkal is, ám e családok esetében a rokonság bizonytalan. Hasonló a helyzet az Alattyáni Csirkékkel. Rokonságra utaló konkrét adattal itt sem rendelkezünk, de érdekes, hogy Upori Ilona testvéreivel és fiaival 1411-ben azokból a Heves megyei birtokokból örökölt részeket, amelyek korábban Csirke Péter tulajdonát képezték.¹⁴³

Érdeemes megvizsgálni a házastársak vagyoni és társadalmi helyzetét is. Ferenc fia Tamás esetében szembetűnő, hogy a környékbeli udvarképes nemesek köréből választott feleséget. A Tarkői és Aszalai családok Amadé nádor familiájának befolyásos tagjai voltak, Marhard fia Pált és Tarkői Rikalfot 1311-ben a kassai túsok között találjuk. Később mindketten I. Károly hűségére tértek.¹⁴⁴ Rikalf testvérei közül Kakas szepesi, míg Henrik sárosi ispán lett,¹⁴⁵ a Tarkői családból pedig több udvari lovag került ki.¹⁴⁶ A Hontpázmány nembeli Bényiek szintén tekintélyes familiának számítottak, s Pányi Pongrác udvari szolgálatáról is tudunk.¹⁴⁷ Megfigyelhető, hogy Tamás házasságai révén Abauj előkelő nemzetségeivel, a Hontpázmányokkal, és Abákkal került rokonságba. Ezek a házasságok

140 *Eckhart Ferenc*: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 1946. 368. p.

141 DL 84859.

142 ZsO IV. 1243. sz. A „prothava” kifejezés talán a Fügedi Erik által proto+avusnak magyarázott, első őst jelentő protavus szónak lehet nőnemű alakja. (*Fügedi Erik*: Középkori rokonsági terminológiánk kérdéséhez. In: *Ethnographia* 91. [1980] 361–371. p., különösen 368. p.)

143 ZsO I. 5955. sz.

144 *Zsoldos Attila*: Kassa túsza. Pillanatfelvétel 1311-ből Aba Amadé familiájáról. In: *Történelmi Szemle* 39. (1997) 345–362. p., különösen 349. p.

145 *Kristó Gyula*: I. Károly király harcai a tartományurak ellen (1310–1323). In: *Századok* 137. (2003) 297–347. p., különösen 304–305., 315–316. p.

146 *Kurcz*, Lovagi kultúra 290. p.

147 *Uo.*, 292. p. A Bényi-ágra: *Karácsonyi János*: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp., 1995. [Reprint] 647–652. p.

valószínűleg az Amádé-fiaik legyőzését követő átrendeződéssel magyarázhatóak. Tamás ugyanis Szepes várnagyaként, a térség első számú hatalmává váló Druget Fülöpnek az egyik vezető familiárisa volt.¹⁴⁸ A Tarkői rokonság később is meghatározó maradt. A Rikalf-utódok három Tarkői ágát 1427-re az északkeleti megyék leggazdagabb családjai között találjuk, csak Sárosban 470 jobbágyportát bírtak, amelyhez még hozzá kell számítanunk szepesi és hevesi birtokaikat.¹⁴⁹ Kétségtelen, hogy a Tarkőiek a megyei nagybirtokosok rétegébe tartoztak ekkor. Semsei Frank és Tarkői Anna frigyét a 14. századi többszörös rokoni kapcsolat mellett már Frank vagyonának és tekintélyének gyarapodásával is magyarázhatjuk.

Tamás többi utódának házasságai főként a tehetősebb megyei nemességhez kötődtek. Igaz, az Uporiak vagyonát és tekintélyét megnövelte Upori István erdélyi püspöksége. Uporiról tudjuk, hogy artium magister fokozatot szerzett,¹⁵⁰ 1374-től váradi éneklőkanonok, majd titeli prépost lett,¹⁵¹ a századfordulón pedig a titkos kancellária élén találjuk.¹⁵² Erdélyi püspökségét ténylegesen 1403 és 1419 között töltötte be, s ekkor szerezte a tekintélyes zempléni, beregi és szabolcsi birtokait is.¹⁵³ A két família közti házasságot azonban a püspöki kinevezésnél korábban kell helyeznünk, hiszen 1406-tól bizonyosan Upori Ilona legidősebb fia, István rendelkezett a családi birtokállomány felett, így ekkorra már teljes korúnak kellett lennie.¹⁵⁴ A házasságkötés idején tehát az Uporiak a megyei középbirtokosok rétegébe tartoztak, igaz Ilona atyjának magisteri címe,¹⁵⁵ illetve István váradi éneklőkanonoksága mindenképp annak módosabb részéhez sorolta őket.

Hasonlóan a megyei középbirtokosok felső rétegéhez tartozott a Semsei családba benősülő Diódi László. A família tekintélyét rangos Árpád-kori őseik alapozták meg,¹⁵⁶ 1410-ben pedig több Fehér, Kolozs és Küküllő megyei birtokkal rendelkeztek.¹⁵⁷ Sőt 1453-ban a Semseiek nem kisebb személyeket, mint V.

148 Köszönöm Nógrády Árpád vonatkozó észrevételét.

149 Engel, *Birtokszervezet* 462–464. p.

150 *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp., 1971. 96. p.

151 *Fügedi Erik*: A XV. századi magyar püspökök. In: *Történelmi Szemle* 8. (1965) 477–498. p., különösen 491. p.

152 *Bónis*, *Jogtudó* 96. p.

153 *Temesváry*, i. m. 301–303. p.

154 *Eckhart*, *Alkotmánytört.* 331–332. p.

155 *Genealógia*, Upori.

156 *Györffy*, *Tört. földr.* II. 162–163. p.

157 *Csánki*, i. m. V. 924. p.

Lászlót, illetve Hunyadi Jánost tiltották el Diód várának eladományozásától.¹⁵⁸ Megjegyzendő azonban, hogy a vár építtetése nem a Diódiakhoz, hanem a birtokaikat már 1441-ben megszerző Hunyadihoz köthető.¹⁵⁹ A Németfalvi rokonsághoz tartozó Koporesok viszont már szegényebb középbirtokosnak számítottak. Az 1427-es összeírás csak Németfalu 19 portáját jelöli a család tulajdonában,¹⁶⁰ Veres Miklós ősi birtokán, Cseben pedig 6 portát számoltak egy bizonyos István özvegye, talán Krisztina asszony kezén.¹⁶¹ Ám a házasság értékét jelentősen növelte Veres Miklós zempléni birtokegyüttese, s a fiúörökös hiánya. Jól mutatja ezt Krisztina asszony második házassága is, hisz Csolnok Péter, Zsigmond udvari familiárisa vette nőül.¹⁶² Egyszóval míg Tamás házasságai az udvari lovagokhoz, utódaikéi inkább a megyei középbirtokosok gazdagabb, a jómódúak szintjéhez közelítő atyafiságaihoz köthetők.

Talán még a vagyoni helyzetnél is tanulságosabb a házasságok földrajzi kiterjedésének vizsgálata. Feltűnő ugyanis, hogy hiába fordult meg a család több tagja a királyi udvarban, vagy a legtekintélyesebb bárók familiájában, eddigi ismereteink szerint házastársaikat viszonylag szűk környezetből választották. Ez a kör három vármegyét, Abaújt, Sáros és Zemplént takarta, ahová birtokaik révén is kötődtek. Idai Pál fia János, illetve — ha ideszámítjuk — a Ruszkaiai birtokosok voltak Semsén, s a Pányiak névadó birtoka a település határán feküdt. A Tarkóiek Sáros megye egyik legnagyobb birtokosainak számítottak, befolyásuk több környező megyére kiterjedt. Alapvetően sárosi eredetű volt a Németfalvi rokonsághoz tartozó Veres Miklós, akit a csebi ősi birtok Abaújhoz, szerzeményei Zemplénhez kötötték. A zempléni Uporiak pedig a Semseiek sárosi birtokaihoz közeli Som, Jakabfalva, és Kápolna birtokosai is voltak.¹⁶³ A leánynegyed kapcsán felbukkanó Monoki szintén Zemplén megyei atyafiságnak tekinthető, de birtokoltak sárosi és abaúji falvakat is.¹⁶⁴ Kivételnek számít viszont Diódi László, illetve ha idevesszük, Csolnok Péter. Diódi esetében a kapcsolatot Upori Istvánnak, Veronika nagybátyának erdélyi karrierjével magyarázhatjuk, a délvidéki eredetű¹⁶⁵

158 DL 84924.

159 Archontológia, Várnagyok és várbirtokosok

160 Engel, Kamarahaszna 185. p.

161 Uo. 44. p.

162 ZsO III. 1924. sz.

163 Csánki, i. m. I. 328. p.

164 Engel, Kamarahaszna 187. p.

165 Genealógia, Csolnok (gáji, omori).

Csolnoknál pedig a királyi udvar lehetett az ismeretség forrása. A Semseiek házasságpolitikája a korszakunkban tehát végig megyei szintéren maradt.

7. Társadalmi helyzet

A Semsei család 1427-ben az abaúji 95 portájával a megye középbirtokosainak felsőbb rétegéhez tartozhatott.¹⁶⁶ Teljes vagyonuk azonban (a fentebb leírtak szerint) jócskán meghaladta a 200 jobbágyportát, ami alapján a familiát a megyei nagybirtokosok, a „bene possessionati”¹⁶⁷ közé sorolhatjuk. Ám a jómódú és a középbirtokos nemesek közti határ egyáltalán nem volt merev, s megyénként változott. Solymosi László Veszprémnél — 1488-as adatok alapján — 100 jobbágyporta fölött húzta meg a nagybirtok határát,¹⁶⁸ Pest megyében pedig még ennél kisebb vagyon is elegendő volt a jómódúak életéhez.¹⁶⁹ Északkelet-Magyarország birtokviszonyait a csekély egyházi vagyon, és a nemesi birtokállomány meghatározó súlya jellemezte.¹⁷⁰ Elemzésemben ezért az azonos földrajzi térségbe tartozó Ung megye vizsgálata során felállított 150 portás határt veszem alapul. A Semseiek esetében az sem elhanyagolható szempont, hogy birtokaik több megyébe estek, így nem lehetett nagybirtok jellegük.¹⁷¹ Sőt láttuk, hogy a birtokállomány egyáltalán nem volt állandó a korszakban, az egyes generációk tovább gyarapították a családi vagyont. Ezen okokból az atyafiság társadalmi helyzetének felderítéséhez elengedhetetlen, hogy Engel Pál által az ungi nemesség elemzése során alkalmazott szempontokat használjuk, vagyis vizsgáljuk az udvari szolgálatot, a magisteri címet illetve az egyházi karrier lehetőségét.¹⁷²

166 *Rémiás Tibor*: Abaúj, Gömör és Torna vármegye Zsigmond-kori nemesi társadalma az 1427. évi kamarahaszna-összeírás alapján. In: A miskolci Herman Ottó Múzeum közleményei 26. (1989) 26–35. p., különösen 31. p.

167 *Fügedi*, Elefánthyak 205. p.

168 *Solymosi László*: Veszprém megye 1488. évi adólajstroma és az Ernuszt-féle megyei adószámadások. In: Tanulmányok Veszprém megye múltjából. Szerk.: Kredics László. Veszprém, 1984. 121–240. p., különösen 148. p.

169 *Tringli István*: Pest megye a késő középkorban. In: Pest megye monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig. Torma István közreműködésével szerk.: Zsoldos Attila. Bp., 2001. 75–194. p., különösen 134. p.

170 *Engel*, Birtokszervezet 454. p.

171 *Engel Pál*: A nemesi társadalom a középkori Ung megyében. Bp., 1998. 100. p.

172 Uo. 94. p.

7.1. Udvari szolgálat, familiaritás

A nemesség tipologizálásának legfontosabb szempontja a szolgálat mikéntje. A jómódú családok tagjai a királyi udvarnál keresték számításait, míg a középbirtokosok inkább egy-egy főúr familiájában szolgáltak.¹⁷³

Tamás mester házasságai az udvari lovagokhoz fűződtek, de talán maga is megfordult a király környezetében. Erre utalhat legalábbis a szepeshelyi prépostság 1317-ben készített falképe.¹⁷⁴ A freskó I. Károly 1310-es koronázását örökíti meg. A kép fő alakja Szűz Mária, amint koronát helyez Károly fejére. A kisedd Jézust tartó Madonna balján Tamás esztergomi érseket, mögötte, a képet készítő Henrik szepesi prépostot találjuk. Ám számunkra az uralkodó mögötti kardot tartó alak az érdekes, akit szakirodalom Ferenc fia Tamással azonosít, bár a felirat „flos iuventutis camerarius, castellanus Fran...de...” címen jelöli.¹⁷⁵ Az azonosítás alapja, hogy Ferenc fia Tamás 1318-tól már oklevelekkel bizonyítottan is szepesi (al)várnagy volt.¹⁷⁶ Ipolyi Arnold szerint Tamásnak fontos szerepe lehetett a koronázáson, ahol udvari ifjúként az ország kardját tarthatta.¹⁷⁷ Zsoldos Attila szerint azonban Tamás alvárnagy társadalmi helyzete alapján erősen kérdéses, hogy ilyen fontos szerepet töltött volna be.¹⁷⁸ Az viszont bizonyos, hogy Tamás az egyik leghatalmasabb főúr befolyásos familiárisai közé tartozott, fiának pedig Pányi Pongrác személyében udvari lovag gyámja lett.¹⁷⁹ Bár Demeter udvari szerepléséről nincs adatunk, idősebbik fiát a királyi aulába küldhette, hisz 1386-ban Mária királynő udvarában találjuk. Később azonban László is egy nagyúr familiáját választotta, s adataink szerint egészen a Zsigmond-kor végéig eltűnik a királyi szolgálat a családnál.

173 Uo. 109. p.

174 *Prokopp Mária–Méry Gábor*: Középkori falképek a Szepességben. Debrecen, 2009. 18–27. p.; *Radocsay Dénes*: A középkori Magyarország falképei. Bp., 1954. 200–221. p.; *Ipolyi Arnold*: Magyarország középkori festészete emlékeiből. A szepesváraljai XIV. századi történeti falfestmény. In: *Uő.*: Tanulmányok a középkori magyar művészetről. Szerk.: Verő Mária. Bp., 1997. 169–191. p. A címlapon szereplő kép forrása: *Radocsay*, i. m. XLIX. tábla.

175 *Prokopp–Méry*, i. m. 20. p.

176 *Solymosi László*: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban: Diplomatikai és pecsétani tanulmányok. Bp., 2006. 89. p.

177 *Ipolyi*, i. m. 175. p.

178 A hozzászólás a XXX. Jubileumi OTDK ülésén hangzott el. Ez úton is köszönöm Zsoldos Attila hasznos megjegyzését.

179 *Kurcz*, Lovagi kultúra 71. p.

Frankkal azonban új korszak következett. Ő már bizonyosan a királyi udvarban kereste karrierjét, 1432-ben Zsigmond aulájában, 1440-ben pedig I. Ulászló aulicussai között találkozunk nevével.¹⁸⁰ Sőt Frankot az 1432–33-as hadügyi tervezet a husziták ellen hadba vonulandók között név szerint is megemlíti. A tervezetben rajta kívül olyan jómódú, udvarképes nemeseket találunk, mint a Tarkőiek, Berzeviciek, Budamérik, Derencsényiek vagy a Sóvári Sósok.¹⁸¹ 1436-ban pedig Frank abaúji ötvenedszedőként is feltűnik.¹⁸² Ezt tekintélyes nemesek végezték, így Abaújban Frank mellett a 200 porta fölötti vagyonnal rendelkező¹⁸³ Gagy Lászlót találjuk, míg Szepesben a jómódú Zsigrai Mihály és Mária György látta el ezt a feladatot.¹⁸⁴ Mi több Semsei Frankot 1439-ben Tüdőrévnél ott találjuk a török elleni harcokra rendkívüli adót kivető előkelők között is.¹⁸⁵ Ezek az adatok kétségtelenül Frank vagyon- és presztízsnövekedéséről tanúskodnak, mely alapján a familiát ekkorra a bene possessionatus családok közé is sorolhatjuk.

Az udvari karrier mellett vizsgált korszakunkban többé-kevésbé végig fellelhető a familiárisi szolgálat. Tamás 1318-tól tevékenykedett Fülöp mester alvárnagyaként és alispánjaként, legkésőbb 1328-ig, amikor a „volt várnagy” títulussal találkozunk.¹⁸⁶ Valószínűleg a majdnem egy évtizedes szolgálathoz köthető az a vagyoni gyarapodás, amely a semsei részek megvásárlását segítette. A familiárisokat leginkább a tisztségekkel járó jövedelmek bizonyos hányadának átengedésével fizették meg, de a fizetség lényeges részét képezték a különböző ingóságok, s hamar megjelent a készpénz is. Tamás szolgálatával egy időben, 1317-ben Pető szatmári ispán jövedelmek és vámok átengedése mellett, ruhákat

180 Archontológia, VI. Az aula tagjai. Feltételesen megemlíthetjük Zsigmond 1414-es montecapelli kísértében szereplő „Dominus Pany Sense” névalakot is, ám az azonosítás bizonytalan (*E. Kovács Péter*: Mit evett Zsigmond 1414. június 27-én? In: *Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére*. Szerk.: Juan Cabello, C. Tóth Norbert. Nyíregyháza, 2011. 315–338. p., különösen 324. p.)

181 *Decreta regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1301–1457*. (Collectionem manuscriptam Francisci Döry additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Vera Bácskai.) Bp., 1976. (a továbbiakban: DRH) 422. p.

182 DL 50371.

183 *Rémiás*, i. m. 31. p.

184 *Mályusz*, Zsigmond király 120. p.

185 DRH 306. p.

186 Archontológia, IV. Ispánok / Szepes; AOklt. XII. 490. sz.

és pénzt, sőt — ha a királytól sikerült megszereznie — egy falut is adott alispánjának.¹⁸⁷ Vélhetőleg Tamás alispán fizetsége is hasonló lehetett.

Demeter szolgálatvállalásáról nem rendelkezünk adatokkal, nem tudjuk, hogy a Drugetek hatalmának hanyatlása hogyan képeződött le a Semseieknél. Zsigmond uralkodása alatt viszont már rendre a Perényiek családjában találjuk az atyafiság tagjait. Valószínűleg I. László lehetett, aki megnyitotta a Perényiekhez vezető utat családjá előtt, hiszen 1389-ben a svedléri adománylevelével már Perényi Miklós pohárnokmester familiárisának nevezi.¹⁸⁸ A tehetséges Semsei, Perényi Miklós szőrényi bánná való kinevezésekor a Miklóst pohárnokmesterségben követő testvére, János szolgálatába szegődött.¹⁸⁹ László több hadjáratot végigharcolt a Perényiek oldalán, 1395-től pedig az alpohárnokmesteri tisztséget viselte.¹⁹⁰ László öccsénél, Jánosnál nem tudunk familiárisi szolgálatról, a Debrőihez fűződő viszony csupán „üzleti” jellegű lehetett. János idősebb fia, István viszont a huszita háborúkban harcolt, ahol a Perényiek családjában szerezhette érdemeit, ugyanis 1421 és 1423 között Perényi Péter zempléni ispán alatt töltötte be az alispáni tisztséget.¹⁹¹ István mellett Frank szintén részt vett a husziták elleni harcokban, ám esetében csak a királyi udvarhoz kötődő szolgálatáról tudunk. Azt láthatjuk tehát, hogy a Semseiek — az időnként felbukkanó rövid udvari szolgálat mellett — inkább tekintélyes megyebéli főurak mellé szegődtek, magas tisztségeket viselve. Tamás és István alispánságig, míg I. László alpohárnokmesterségig vitte. Franknál viszont már az udvari karrier került előtérbe.

Elszört adatokból szerzünk tudomást a Semseiek saját familiárisairól. 1319-ben Aba fia István Tamás mester szervienseként és ügyvédjeként tűnik fel,¹⁹² míg

187 *Mályusz Elemér*: A magyar társadalom a Hunyadiak korában. In: Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves évfordulójára. Bp., [1940]. 309–433. p., különösen 319. p. Ld. *Bónis György*: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Sajtó alá rendezte és utószót írta: Balogh Elemér. Bp., 2003. 187–188. p.; *Holub József*: A főispán és alispán viszonyának jogi természete. In: Emlékkönyv Fejérpataky László életének hatvanadik, történetírói működésének negyvenedik, szemináriumai vezetőtanárságának harmincadik évfordulója ünnepére. Bp., 1917. 186–211. p., különösen 199. p.

188 ZsOI. 1265. sz.

189 Archontológia, I. Bárók / Pohárnokmester.

190 Sőt Lászlóra az 1401-es címeradományban már „magister pincernarum”-ként utalnak vissza. (*Czobor*, i. m. 81. p.) Engel Pál archontológiája szerint viszont a nikápolyi ütközet idején is dominusa, Perényi János viselte ezt a tisztséget. (Archontológia, I. Bárók / Pohárnokmester.)

191 Archontológia, IV. Ispánok / Zemplén.

192 AOkt. V. 655. sz.

1321-ben Nagy János és Fodor János nevezetű szolgáltevőit említik, Zombor ispán meggyilkolása ügyében. A két familiárist — nyolc márka fizetése mellett — római és aacheni zarándoklat végzésére ítélték.¹⁹³ Ez évből ismerjük Úsz fia Jánost és Péter fia Lukácsot is, akik Tamás szervienseiként Fülöp nádor horvátországi hadjáratában harcoltak.¹⁹⁴ 1324-ben pedig Kolcsai Detre fia Jakab tiltakozott amiatt, mert amíg ő Tamás szolgálatában hadakozott, addig ősi birtokának egy része nővéréhez került.¹⁹⁵ Tamás egy másik szerviense, Miklós fia Lőrinc 1325-ben Erdélyben képviselte urát.¹⁹⁶ Nevük alapján Nagy János és Fodor János jobbágyfamiliáris lehetett,¹⁹⁷ Úsz fia Jánost és Péter fia Lukácsot viszont egyértelműen a Tekele nemzetséghez köthetjük.¹⁹⁸ Tamás utódainak szolgáltevőiről kevesebb adattal rendelkezünk. Birtokviták során említik Krisztina asszony egyik familiárisának elfogását, illetve Bölzsei Erzsébet megverését.¹⁹⁹ A Morvaiakkal folytatott perben II. László illetve Veres Miklós lányainak familiárisairól értesülünk,²⁰⁰ míg 1418-ban, Dengelegi Zsigmond tasnádi támadása során János eszternek sebesült meg egy familiárisa.²⁰¹

7.2. Címhasználat, egyházi karrier

A magisteri cím szorosan kapcsolódott az udvari szolgálathoz, az udvari ifjaknak és lovagoknak szinte mindig kijárt.²⁰² Ennek megfelelően leginkább az udvarképes, jómódú nemesekre volt jellemző. Tamás, még ha kapcsolatban is állt az udvarral, nem viselt sem lovagi, sem apródi titulust.²⁰³ A magisteri címet azon-

193 Csukovits Enikő: Középkori magyar zarándokok. Bp., 2003. 57. p.

194 RDES II. 882. sz.

195 AOklt. VIII. 111. sz.

196 Erdélyi okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez. Regesztákban jegyzetekkel közzéteszi: Jakó Zsigmond. I–III. Bp., 1997–2008. II. 534. sz.

197 Vö: Petrik Iván: A Pelejteiek. Egy középkori Zemplén megyei köznemesi család vizsgálata. In: Fons 7. (2000) 199–247. p., különösen 241. p.

198 Karácsonyi, i. m. 996., 1000. p.

199 DL 84853, illetve ZsO XI. 1072. sz.

200 ZsO XI. 62. sz.

201 ZsO VI. 2014. sz.

202 Engel Pál: Nagy Lajos bárói. In: Történelmi Szemle 28. (1995) 393–413. p., különösen 401. p.

203 Kurcz, Lovagi kultúra 72. p.

ban halálig használta. Ám meg kell jegyeznünk, hogy az alispánokat társadalmi helyzetüktől függetlenül így címezték, sőt egyesek ezt egyéni érdemeik miatt kapták meg.²⁰⁴ Tamás mester tisztségeinek, majd miután azoktól megvált, inkább tekintélyének, mint vagyonának köszönhetette állandó címzését. Halálát követően viszont, csak elvétele jelentek meg presztízscímek: I. Jánost kétszer,²⁰⁵ míg Istvánt csupán egyszer, 1419-ben titulálták mesternek.²⁰⁶ Miután Istvánról csak 1421-ből tudjuk biztosan, hogy alispánságot viselt, ez az egyszeri címzés inkább egyéni érdemek elismerését jelenthette. Az is fontos, hogy a címeket alsóbb, helyi szinten gyakrabban osztogatták, mint a királyi udvarban.²⁰⁷ János csak a Ruszkaiakkal kötött szerződések kapcsán, a jászói konvent okleveleiben szerepel magisterként, Istvánt pedig a szepesi káptalan nevezi így a Tarkói Margitnál lévő zálogok ügyében. Ezzel szemben Franknál az udvari szolgálat mellett, a presztízscím szintén változásra utal. 1426-ban és 1427-ben ugyanis a királyi adományokban is a magisteri címet felváltó egregius²⁰⁸ titulussal illették. Igaz, nála sem beszélhetünk következetes használatról. Az egregius cím állandó használata a Hunyadi korra jelenhetett meg, s Frank és László utódainál válhatott rendszeressé.²⁰⁹

Az egyházi karrier lehetőségét tekintve II. János pankotai főesperességét és tasnádi vikáriusságát említhetjük meg. Hasonló tisztségeket több jómódú familiánál találunk, de középbirtokos családok sarjainál szintén előfordultak az efféle karrier.²¹⁰ Emellett azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy János gyors előmenetelében Upori István püspök játszhatott közre, akinek halálát követően veszítette el tasnádi tisztségét. A vizsgált kategóriák mellett még két lényeges szempontot kell megemlítenünk. Miután a nemesség vagyonosabb része — úgy tűnik — még korszakunkban is főként az Árpád-kori úri nemzetségek leszármazottából állt,²¹¹ fontos megjegyezni, hogy a Semseiek eddigi tudásunk szerint egyik nemzetséghez sem köthetőek. A másik jelentős tényező a várbirtoklás le-

204 *Fügedi*, Elefánthyak 213. p.

205 DL 84808, DL 84810.

206 ZsO VII. 379. sz.

207 *Engel*, Ung megye 97. p.

208 Uo. 97. p.

209 Melczér 54., 56., 62., 67., 73. sz.

210 *Engel*, Ung megye 99. p.; *Fügedi*, Elefánthyak 215. p.

211 *Engel Pál*: Szabolcs megye birtokviszonyai a 14–16. században. In: *Uő.*: Honor, vár, ispánság: válogatott tanulmányok. (Szerk.: Csukovits Enikő.) Bp., 2003. 600–623. p., különösen 603–612. p.

hetne.²¹² Ám a források alapján a család ekkor nem rendelkezett várakkal, s Frank sacai erődített udvarházáról is csak 1449-ből van tudomásunk. Mindezeket összevetve, — ha Engel szempontjait szigorúan véve kihagyjuk Tamás „hivatalból” viselt magisteri címét, és bizonytalan udvari szolgálatát — három következtetelenül feltűnő presztízscím, két udvari szolgálat és egy magasabb egyházi tisztség a mérlegünk.

7.3. Összehasonlítás más atyafiságokkal

A Semseiek társadalmi helyzetéről pontosabb képet kaphatnánk, ha elhelyezhetnénk az abauji és sárosi nemességen belül. Csoma József és Tóth Sándor több mint száz évvel ezelőtti monográfiái ugyan foglalkoznak e megyék nemességével, viszont műveik óta számos új adat jelent meg, s a módszertani megközelítés is változott. Meg kell említenünk Rémiás Tibor elemzését.²¹³ A kamarahaszná-összeírásban szereplő, környező megyék közül Gömör nemességét Ila Bálint vizsgálta, aki inkább az Árpád-kori nemzetségek eredetével foglalkozott.²¹⁴ Az Engel Pál által elemzett Ung megyei társadalom viszont párhuzamba állítható.

Az ungi atyafiságok közül, négy család a Ruszkai, Császlóci, Csapi és a Csicseri rendelkezett 200 porta körüli vagyonnal, bár a Csicserieknél ez a vagyon több megyére terjedt ki.²¹⁵ Közülük Engel a Ruszkaiakat, Császlóciakat és fenn tartással a Csapiakat a megyei nagybirtokosokhoz sorolta.²¹⁶ A Csapaikat elsősorban az udvari karrier emelte ki a középbirtokosok közül, hisz a családból négyen szolgáltak az *aulában*. Csapi András udvarbéli helyét hadi tetteivel érdemelte ki maga és öccsei számára,²¹⁷ akik egyben Ozorai Pipó familiárisai voltak.²¹⁸ Rajtuk kívül Ungban csak a határozottan a megyei nagybirtokosok közé sorolt familiáknál találkozunk udvari szolgálattal. Igaz, Fügedi Erik már a Ruszkaiakat és

212 *Neumann*, i. m. 9. p.

213 *Rémiás*, i. m.

214 Ila Bálint: Település és nemesség Gömör megyében a középkorban. In: *Turul* 54. (1940) 1–28., 53–72. p.

215 *Engel*, Ung megye 92. p.

216 Uo. 99. p.

217 *Fügedi*, Elefánthyak 207. p.

218 *Engel*, Ung megye 57. p.

a Császlóciakat is a középbirtokos réteghez sorolta.²¹⁹ Ezen családokhoz köthetők az állandóan használt magisteri címek is. Elvértve használt presztízscímeket Ungban a Csapi, Szeretvai, Csicseri és Palágyi famíliáknál találunk. Közülük leginkább a Csicseriekre volt jellemző, náluk három családtagonál fordult elő. A Csapiak és Csicseriek emellett az egyházi karrierjük miatt állíthatók párhuzamba a Semseiekkel. A főúri familiaritást vizsgálva a Csicseriekkel, Lesztemérikkel, Palágyiakkal, Szeretvaiakkal illetve a Nagymihályiak szegényebb ágaival találkozzunk. Közülük talán a Semsei Istvánnal alispánként együtt szolgáló Szeretvai Jánost,²²⁰ illetve Leszteméri Imre allovázmestert kell külön kiemelnünk.²²¹ Mindezek alapján a Semseiek Ung megyéből leginkább a jómódúak határán lévő Csapiakkal, Császlóciakkal és Ruszkaikkal illetve a vagyonos középbirtokos Csicseriekkel és Szeretvaiakkal állíthatók párhuzamba. Persze, mellettük más családokkal is sok hasonlóságot láthatunk.

Érdekes párhuzamokat keresni más, szakirodalomból ismert famíliákkal is. Erre kiválóan alkalmasak a Semseiekkel azonos földrajzi közegbe tartozó — sőt Upori-rokon — zempléni Pelejteiek.²²² Mellettük az ország különböző területeiről választottam példákat: a nyitrai Elefánthyakat, az erdélyi Wassokat, a bihari Álmosdi Csiréket illetve két dunántúli famíliát, az Antimusokat és a Battyányiak őseit vettem számításba.²²³ Ezen atyafiságok közül udvari szolgálatról háromnál beszélhetünk: az Elefánthyaknál, az Antimusoknál illetve az Álmosdi Csiréknél. Az Elefánthyak esetében hasonló lehetett a helyzet a Csapiakéhoz, hisz Dezső szintén katonai érdemeinek köszönhetően került az *aulába*, s ő juttatta be fiát, Mihályt is.²²⁴ Az Álmosdi Csiréknél a királynéi udvar nyújtott kiugrási lehető-

219 *Fügedi*, Elefánthyak 207. p.

220 *ZsO X.* 38., 476., 586. sz.

221 *Engel*, Ung megye 104. p.

222 *Petrik*, i. m. 234. p.

223 *Fügedi*, Elefánthyak; *Kovács András, W.*: A Wass család cegei levéltára. Kolozsvár, 2006.; *Bárány Attila*: Egy bihari család, az Álmosdi Csirék története. In: *Turul* 77. (2004) 99–115. p.; *Borsa Iván*: Az Antimus család. I. In: *Turul* 65. (1951–1992) 3–12. p., II. In: *Turul* 66. (1993) 1–11. p., III. In: *Turul* 66. (1993) 1–16. p.; *Rácz György*: Egy főnemesi család eredete és „pályakezdése”. A Battyányiak az Anjou- és Zsigmond korban. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére.* Szerk.: Neumann Tibor, Rácz György. Bp.–Piliscsaba, 2009. 301–351. p.

224 *Fügedi*, Elefánthyak 199. p.

séget,²²⁵ míg az Antimusoknál rendre feltűnik a királyi szolgálat.²²⁶ Címvizsgálat esetében, bár mindegyik családnál tudunk használatokról, a használat következetességéről már nem mindenütt rendelkezünk adatokkal. Mindesetre ki kell emelnünk az Antimusokat, akiknél több generációnál következetesen feltűnik. Pontosabb adataink vannak az egyházi karrieréről: a Pelejtei, Elefánthy, és Álmosdi Csire családoknál egy-egy, a Wassoknál pedig két egyházit találunk.²²⁷

Térjünk ki a familiaritásra is. Ki kell emelnünk a Batthyány-ös Kis Györgyöt, aki egyházi dominusok, Demeter és Kanizsai János esztergomi érsekek szolgálata mellett alapozta meg családjá birtokállományának gyarapodását.²²⁸ Továbbá megemlíthetjük a Wass-atyafi Veres Péter, Lackfi Dénes allovázmesterének karrierjét,²²⁹ illetve Antimus fia Jánost, aki Garai Miklós mellett volt vicebán és alnádor.²³⁰ Sőt idevehetjük Álmosdi Csire Barnabást, aki 1432-től királynéi pohárnokmester lett.²³¹ Mindezek alapján — bár nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a különböző országrészek nemeseit más-más viszony jellemezte — a legjobb párhuzamként az Elefánthyak, a Wassok, és a Batthyány-ösök szolgálnak. A Pelejteiek ekkorra vagyonuknál fogva a középbirtokosok alsórétegéhez tartoztak,²³² az Antimusokat és az Álmosdi Csiréket pedig már kissé kiemelte a gyakori udvari szolgálatuk.

8. Összegzés

Mindent összevetve azt mondhatjuk, hogy a Semseiek korszakunkban a megyei nemesség vagyonosabb rétegéhez, a középbirtokosok felső, esetleg a jómódúak alsó részéhez tartoztak. Házassági kapcsolataik ehhez a heterogén réteghez fűződtek. Megfigyelhettük, hogy tevékenységük általában két megyére, Abaújra és Sárosra terjedt ki, de ehhez a régióhoz tartozott Zemplén is, ahová a familia házassági és familiárisi kapcsolatai révén kötődött. Ám a családi vagyon a Semseiek

225 *Bárány*, i. m. 102. p.

226 *Borsa*, i. m. I. 7. p.; II. 1–3. p.

227 *Petrik*, i. m. 221. p.; *Fügedi*, Elefánthyak 149. p.; *Bárány*, i. m. 102. p.; *Kovács*, i. m. 45. p.

228 *Rác*, i. m. 325–326. p.

229 *Kovács*, i. m. 35. p.

230 *Borsa*, i. m. II. 3. p.

231 *Bárány*, i. m. 102. p.

232 *Petrik*, i. m. 247. p.

katonai érdemeinek és patrónusaiknak köszönhetően korszakunkban folyamatosan gyarapodott, s az atyafiság 1427-re jelentős, több megyére kiterjedő birtokállománnyal rendelkezett. Azt is láthattuk, hogy a tekintélyes birtokegyüttes nagy része a két szomszédos család, a Ruszkaikak és az idai Csirkék kihalásával került a Semseiek tulajdonába. A Csirke-javak megszerzése növelte János fiainak tekintélyét, Frankot pedig a 200 jobbágyportát jócskán meghaladó vagyona már a jómódúak közé emelhetette. Erre utal mindenekelőtt udvari szolgálata, címzése, s akár a Tarkóiekkal kötött házassága.

A család vagyonának és tekintélyének növekedése a Luxemburgi uralkodót követő időszakokban tovább folytatódott. Frank 1439-ben Tüdőrévnél a török elleni harcokra rendkívüli adót kivétő előkelők között szerepel.²³³ 1449-ben pedig arról olvasunk, hogy 300 aranyforintért kiváltotta cseh fogságából Gálszécsi Miklóst, aki jelentős sárosi birtokait adta neki zálogul.²³⁴ Még ugyanebből az évből származik a sacai erődített házról tudósító oklevelünk. Mátyás és a Jagellók korára a Semseieket már a legtekintélyesebb megyei előkelő famíliák között találjuk, s a család kapcsolatrendszere is országos szintűre szélesedett.²³⁵ Semsei Lászlót és Vilmost Mátyás király udvari familiárisai között említik, Frank unokája, Ferenc pedig II. Ulászló kamarásaként látott el fontos udvari tisztséget.²³⁶

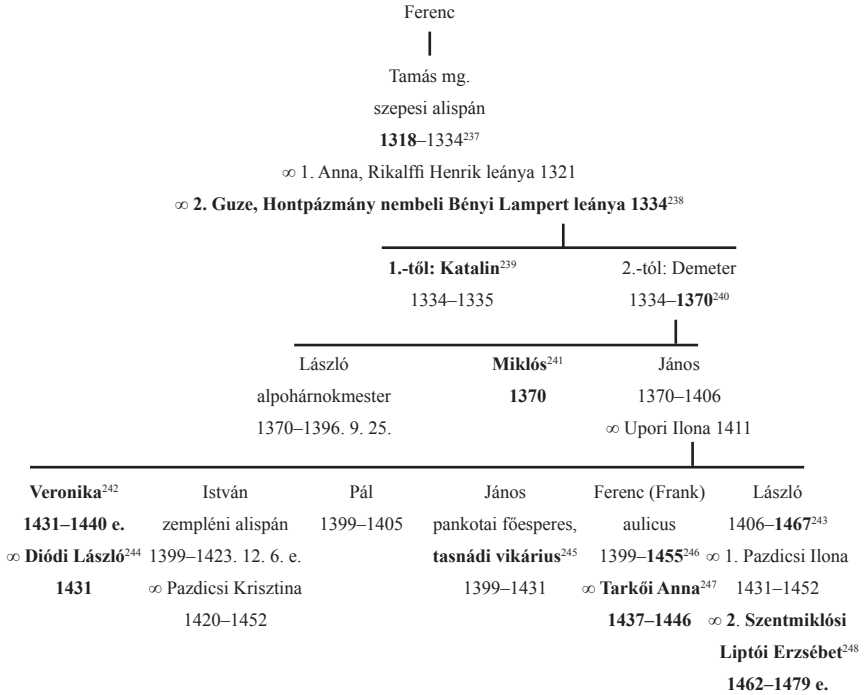
233 DRH 306.

234 DL 64360.

235 *Kubinyi András*: A középbirtokos nemesség Mohács előestéjén. In: Magyarország társadalma a török kiűzése idején. *Discussiones Neogradienses* 1. (Szerk.: Szvircek Ferenc.) Salgótarján, 1984. 5–24. p., különösen 10. p.

236 Slovenský Národný Archív. Leleszi konvent hiteleshelyi levéltára: Acta anni 1462 32 (= DF 222946). DL 85004. *Fógel József*: II. Ulászló udvartartása, 1490–1516. Bp., 1913. 65. p.

Családja

237 RDES II. 318. sz.

238 DL 84784.

239 1334: DL 84784; 1335: AOKlt. 81.sz.

240 DL 84794.

241 DL 84794.

242 Perényi 439. sz. 1440: néhai, DL 84876.

243 DL 85008.

244 Perényi. 439. sz.

245 ZsO III. 350., 2052. sz.; ZsO VI. 1365., 2014. sz.

246 DL 104841.

247 1437: DL 102921; 1446: DF 263731.

248 1462: DL 15722; 1479: néhai, DL 85092.